ZAMONAVIY AYOLLAR ISH KIYIMLARIGA QO‘YILADIGAN ERGONOMIK, GIGIYENIK VA ESTETIK TALABLAR

Muallif: Qo’chqormirzayeva Zuxraxon

Ta’lim muassasasi:Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali

Ta’lim yo‘nalishi: Liboslar dizayni

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ayollar mehnat faoliyatida foydalanadigan kiyimlarga qo‘yiladigan asosiy talablar, jumladan, kiyishdagi qulaylik, gigiyenik ko‘rsatkichlar, estetik qiyofa hamda ekspluatatsion chidamlilik masalalari yoritiladi. Ilmiy manbalarda bayon etilgan libosning ergonomik qulayligi, inson harakatlariga muvofiqligi va tashqi ko‘rinishining foydalanuvchi ehtiyojlariga mos kelishi borasidagi ilmiy qarashlar tahlil qilinadi. Xususan, mehnat kiyimlarini loyihalash jarayonida mato xususiyatlarini hisobga olgan holda xomashyo tanlash, kiyim andozalarini aniq ishlab chiqish va bichish, ranglar mutanosibligini ta’minlash hamda kasbiy faoliyat muhitiga mos tashqi qiyofani shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ayollar ish kiyimi, liboslar dizayni, ergonomika, gigiyenik talablar, estetik talablar, kiyim qulayligi, mato, bichim, funksionallik.

Kirish

Kiyim insonning kundalik hayotida muhim o‘rin tutadi. Ish jarayonida kiyim nafaqat tashqi ko‘rinishni shakllantiradi, balki insonning harakatlanishi, o‘zini qulay his qilishi va kasbiy muhitga moslashishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ayollar

ish kiyimlarini loyihalashda estetik ko‘rinish bilan bir qatorda qulaylik, foydalanish xususiyatlari va kiyimning vazifasini hisobga olish zarur.

Suzana Barreto Martinsning “Ergonomics and Fashion: the OIKOS Methodology for Usability and Comfort Evaluation in Clothing and Fashion” nomli ilmiy maqolasida ergonomika va foydalanish qulayligi kiyim mahsulotlarini loyihalash jarayonining muhim tarkibiy qismlari sifatida ko‘rib chiqilgan. Muallif kiyimni ishlab chiqishning dastlabki bosqichlaridanoq foydalanuvchi ehtiyojlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi [1].

Sara Bragança va hammualliflarning ish kiyimlari qulayligiga bag‘ishlangan tadqiqotida kiyimning tana holati va harakatlarga mosligi muhim ekani ko‘rsatilgan. Tadqiqotda o‘tirish holatiga moslashtirilgan shim konstruksiyasi an’anaviy konstruksiya bilan taqqoslangan va yangi yechim ayrim tana qismlaridagi bosimni kamaytirgani qayd etilgan [2].

Ushbu ilmiy qarashlar ayollar ish kiyimlarini loyihalashda kiyimning tashqi ko‘rinishigina emas, balki uning kundalik faoliyatga mosligi ham muhimligini ko‘rsatadi.

Maqolaning dolzarbligi zamonaviy ayollar ish kiyimlarini loyihalashda estetik, ergonomik va gigiyenik talablarni o‘zaro uyg‘unlashtirish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy ayollar ish kiyimlariga qo‘yiladigan asosiy talablarni ilmiy adabiyotlar asosida o‘rganish va ularni liboslar dizaynida qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

ayollar ish kiyimlarining vazifasi va o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish;

kiyimga qo‘yiladigan ergonomik talablarni tahlil qilish;

mato tanlashda gigiyenik va foydalanish xususiyatlarini hisobga olish;

ish kiyimlarining estetik va kompozitsion yechimlarini ko‘rib chiqish;

ayollar ish kiyimlarini loyihalash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot materiallari va metodlari

Tadqiqotda kiyim ergonomikasi va qulayligi bo‘yicha ilmiy maqolalar, ish kiyimlari konstruksiyasiga bag‘ishlangan tadqiqotlar, ish joyidagi kiyimning ijtimoiy idrokka ta’sirini o‘rganuvchi ilmiy sharh hamda maxsus himoya kiyimlari bo‘yicha xalqaro standart ma’lumotlaridan foydalanildi.

Tadqiqot davomida ilmiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash, tavsiflash va dizayn yechimlarini umumlashtirish usullari qo‘llanildi. Maqolada keltirilgan amaliy tavsiyalar ilmiy manbalardan olingan xulosalar va muallifning loyihalash bo‘yicha takliflarini birlashtiradi.

Asosiy qism

1. Ayollar ish kiyimlarining vazifasi va ularga qo‘yiladigan umumiy talablar

Ayollar ish kiyimlari turli kasbiy muhitlarda foydalaniladi. Ular ofis xodimlari, ta’lim sohasi vakillari, xizmat ko‘rsatish xodimlari va boshqa kasb egalarining kiyimlarini o‘z ichiga olishi mumkin. Har bir kasbning vazifalari turlicha bo‘lgani sababli ish kiyimiga qo‘yiladigan talablar ham foydalanish sharoitiga qarab farqlanadi.

Masalan, ofisda ishlaydigan ayollar uchun kiyimning tartibli ko‘rinishi, o‘tirish va yurish paytida qulayligi hamda kundalik parvarish qilish osonligi muhim bo‘lishi

mumkin. Ko‘p harakat talab qiladigan ishlar uchun esa kiyimning harakat erkinligini ta’minlashi, mahkamlanish qismlari qulay joylashishi va konstruksiyasi faoliyatga mos bo‘lishi muhimdir.

Yingyi Chang va Jose M. Cortinaning ish joyidagi kiyimning ta’siriga bag‘ishlangan ilmiy sharhida kiyimning rasmiylik darajasi, modaga mosligi va tashqi ko‘rinishi boshqa insonlarning kiyim egasi haqidagi tasavvurlariga ta’sir qilishi mumkinligi ko‘rsatilgan [3]. Bu natija ish kiyimini tanlashda kasbiy muhit va kiyinish madaniyatini ham hisobga olish lozimligini ko‘rsatadi. Biroq kiyimning o‘zi xodimning haqiqiy malakasini belgilamaydi.

Umuman olganda, ayollar ish kiyimlarini loyihalashda quyidagi talablar asosiy hisoblanadi:

ergonomik talablar — harakat erkinligi va qulaylik;

gigiyenik talablar — tana bilan aloqada bo‘ladigan mato va kiyimning foydalanish sharoitiga mosligi;

estetik talablar — tashqi ko‘rinish, rang, shakl va kompozitsiya uyg‘unligi;

ekspluatatsion talablar — kiyimning chidamliligi, shaklini saqlashi va parvarish qilish qulayligi;

kasbiy talablarga moslik — kiyimning muayyan ish joyi va faoliyat turiga mos kelishi.

Ushbu talablarning aniq darajasi ish turi, muhit va kiyimning vazifasiga qarab belgilanadi.

2. Ayollar ish kiyimlariga qo‘yiladigan ergonomik talablar

Ergonomika inson va foydalanadigan mahsulot o‘rtasidagi moslikni o‘rganadi. Kiyim dizaynida ergonomik yondashuv inson tanasining o‘lchamlari, holati va harakatlarini hisobga olishni anglatadi.

Sara Bragança va hammualliflarining tadqiqotida ish kiyimi konstruksiyasi tana holatiga mos kelishi zarurligi ko‘rsatilgan. Tadqiqot doirasida o‘tirish holatiga moslashtirilgan shimning ayrim qismlaridagi bosim an’anaviy modelga nisbatan kamaygani aniqlangan [2]. Bu natija ish kiyimini faqat tik turgan holatda o‘lchab baholash yetarli bo‘lmasligi mumkinligini ko‘rsatadi.

Ayollar ish kiyimlarini loyihalashda quyidagi ergonomik omillarni hisobga olish tavsiya etiladi:

Birinchidan, to‘g‘ri o‘lcham va bichim. Kiyim tana o‘lchamlariga mos bo‘lishi, haddan tashqari torlik yoki ortiqcha kenglik harakatga xalaqit bermasligi lozim. Yelka, ko‘krak, bel, son va qo‘ltiq sohalaridagi konstruktiv yechimlar kiyimning qulayligiga ta’sir qiladi.

Ikkinchidan, harakat erkinligi. Ish vaqtida yurish, o‘tirish, qo‘lni ko‘tarish va egilish kabi harakatlar bajarilishi mumkin. Shu sababli kiyim konstruksiyasida yeng, yelka, orqa qism, bel va shimning tizza sohalariga e’tibor berish zarur.

Uchinchidan, kiyimning bosim hosil qilmasligi. Belbog‘, choklar, tugmalar va boshqa konstruktiv qismlar tanaga noqulay bosim bermasligi kerak. Bu jihat, ayniqsa, uzoq vaqt o‘tirib ishlaydigan xodimlar uchun ahamiyatlidir.

To‘rtinchidan, kiyish va yechish qulayligi. Tugma, fermuar va boshqa mahkamlash qismlari oson ishlatiladigan hamda kiyim vazifasiga mos joylashtirilgan bo‘lishi kerak.

Martins taklif qilgan OIKOS metodologiyasida ergonomika, foydalanish qulayligi va komfort kiyimni loyihalash hamda baholash bilan bog‘liq asosiy

mezonlar sifatida qaraladi [1]. Shundan kelib chiqib, ish kiyimining qulayligini faqat ko‘rinishi orqali emas, balki uni kiyib, turli harakatlarni bajarish orqali ham baholash tavsiya etiladi.

3. Ish kiyimlariga qo‘yiladigan gigiyenik talablar va mato tanlash

Kiyimning gigiyenik xususiyatlari uning materiali, tana bilan aloqasi, foydalanish sharoiti va parvarishiga bog‘liq. Ish kiyimini loyihalashda matoning havo va namlik almashinuvi, issiqlikni saqlashi, teriga tegish xususiyati hamda yuvilgandan keyingi holati hisobga olinishi kerak.

Biroq barcha ish kiyimlari uchun bir xil matoni eng yaxshi deb belgilash to‘g‘ri emas. Mato tanlashda ish joyining harorati, mavsum, faoliyat turi, kiyimning qanchalik uzoq kiyilishi va parvarish sharoiti hisobga olinadi.

Masalan, ofisda foydalaniladigan kostyum uchun shaklini yaxshi saqlaydigan, ko‘rinishi tartibli va parvarishi qulay mato tanlanishi mumkin. Harakat ko‘p bo‘ladigan ishlar uchun esa matoning egiluvchanligi, kiyim konstruksiyasining mosligi va tana harakatlariga to‘sqinlik qilmasligi muhim bo‘ladi.

Bragança va hammualliflarining ish kiyimi qulayligiga oid tadqiqoti mato va konstruksiyani alohida emas, balki birgalikda ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi [2]. Demak, qulay kiyim yaratish faqat yumshoq mato tanlash bilan cheklanmaydi; bichim va kiyimning tana holatiga mosligi ham muhim.

Maxsus himoya kiyimlari uchun talablar alohida ko‘rib chiqiladi. Xalqaro standart ISO 13688:2013 maxsus himoya kiyimlarining ergonomikasi, zararsizligi, o‘lcham belgilanishi, foydalanish davomida xususiyatlarining o‘zgarishi, mosligi va markirovkasiga oid umumiy talablarni belgilaydi. ISO ma’lumotiga ko‘ra, standart 2024-yilda qayta ko‘rib chiqilib, amalda qolishi tasdiqlangan; unga 2021-yilgi o‘zgartirish ham mavjud [4]. Ushbu standart maxsus himoya kiyimlari uchun

qo‘llanadi va o‘z-o‘zicha barcha oddiy ofis kiyimlariga qo‘yiladigan talablar majmuasi hisoblanmaydi.

Shunday qilib, gigiyenik jihatdan maqbul ish kiyimini loyihalashda mato xususiyatlari, kiyimning konstruksiyasi, foydalanish muhiti va parvarish qilish imkoniyatlari birgalikda baholanishi lozim.

4. Ayollar ish kiyimlariga qo‘yiladigan estetik talablar

Estetik talablar kiyimning tashqi ko‘rinishi, ranglar uyg‘unligi, shakli, bezaklari va umumiy kompozitsiyasini qamrab oladi. Ish kiyimi kasbiy muhitga mos, tartibli va kiyim egasining vazifasiga muvofiq ko‘rinishga ega bo‘lishi mumkin.

Chang va Cortinaning ilmiy sharhida kiyimning rasmiyligi va modaga mosligi ish joyidagi ijtimoiy idrokka ta’sir qiluvchi xususiyatlar sifatida ko‘rib chiqilgan [3]. Shuning uchun ish kiyimini loyihalashda kasbiy muhit, tashkilotning kiyinish qoidalari va kiyimdan foydalanadigan insonlarning ehtiyojlari hisobga olinishi lozim.

Estetik yechimni ishlab chiqishda quyidagi omillarga e’tibor berish mumkin:

Rang tanlash. To‘q ko‘k, kulrang, qora, bej va boshqa neytral ranglar ish kiyimlarida qo‘llanishi mumkin. Biroq rang tanlovi qat’iy qoida emas: u tashkilot uslubi, mavsum va dizayn maqsadiga bog‘liq.

Siluet va proporsiya. Jaket, shim, yubka yoki ko‘ylakning shakli inson qomatiga va ish faoliyatiga mos bo‘lishi kerak. Siluetning chiroyli ko‘rinishi harakat erkinligi hisobiga ta’minlanmasligi lozim.

Bezaklarning me’yorida ishlatilishi. Dekorativ choklar, tugmalar, yoqa shakli va kichik bezaklar libosga o‘ziga xoslik berishi mumkin. Biroq ular kiyimning asosiy vazifasiga xalaqit bermasligi kerak.

Kompozitsion uyg‘unlik. Kiyimning yuqori va pastki qismlari, aksessuarlari va ranglari o‘zaro uyg‘un bo‘lishi kerak. Bu kiyimning umumiy ko‘rinishini tartibli va yaxlit qiladi.

Estetik talablar har bir ish joyi uchun bir xil bo‘lmaydi. Masalan, ijodiy sohadagi xodimlarning kiyimida individual dizayn yechimlariga kengroq o‘rin berilishi mumkin, rasmiy idoralarda esa tashkilotning kiyinish qoidalari muhimroq bo‘lishi mumkin.

5. Ish kiyimlarining ekspluatatsion talablari

Ekspluatatsion talablar kiyimning kundalik foydalanish davomida o‘z xususiyatlarini saqlashi bilan bog‘liq. Ish kiyimlari muntazam kiyilishi va tozalanishi mumkinligi sababli matoning chidamliligi, choklarning mustahkamligi, rangning saqlanishi va kiyim shaklining buzilmasligi muhimdir.

Martinsning kiyim qulayligi va foydalanish imkoniyatlarini baholashga bag‘ishlangan tadqiqotida mahsulotning foydalanish qulayligi uning xizmat muddatini uzaytirish bilan ham bog‘liq ekani qayd etilgan [1]. Bu ish kiyimlarini ishlab chiqishda faqat dastlabki ko‘rinishga emas, balki uzoq muddat foydalanish xususiyatlariga ham e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi.

Ekspluatatsion talablar quyidagilarni o‘z ichiga olishi mumkin:

choklarning mustahkamligi;

matoning ishqalanishga chidamliligi;

yuvishdan keyin o‘lcham va shaklning saqlanishi;

rangning imkon qadar saqlanishi;

tugma, fermuar va boshqa mahkamlash qismlarining ishonchliligi;

parvarish qilishning qulayligi.

Bu xususiyatlar mato tarkibi, ishlab chiqarish texnologiyasi va kiyimdan foydalanish sharoitiga qarab tekshirilishi kerak. Muayyan chidamlilik darajasini aniqlash uchun tegishli laboratoriya sinovlari yoki mahsulot standartlari talab qilinishi mumkin.

6. Ayollar ish kiyimlarini loyihalash bo‘yicha amaliy tavsiyalar

Yuqoridagi ilmiy manbalar asosida ayollar ish kiyimlarini loyihalashda quyidagi amaliy yondashuv taklif etiladi.

Birinchi bosqichda kiyimdan foydalanadigan guruh va ish sharoiti aniqlanadi. Xodimlar ko‘proq o‘tirib ishlaydimi yoki kun davomida faol harakatlanadimi, xona harorati qanday, kiyim maxsus himoya vazifasini bajaradimi — shu savollarga javob topish lozim.

Ikkinchi bosqichda mato va konstruksiya tanlanadi. Bunda tana o‘lchamlari, bichim, harakat erkinligi, kiyimning vazni va matoning parvarish xususiyatlari hisobga olinadi. Zarur hollarda bir nechta konstruktiv variant ishlab chiqib, ularni taqqoslash mumkin.

Uchinchi bosqichda estetik yechim ishlab chiqiladi. Ranglar, siluet, yoqa, yeng, cho‘ntaklar va bezak elementlari kiyimning kasbiy vazifasi bilan uyg‘unlashtiriladi.

To‘rtinchi bosqichda kiyim namunasi sinab ko‘riladi. Kiyimni kiygan holda o‘tirish, yurish, qo‘lni ko‘tarish va ish faoliyatiga xos harakatlarni bajarish orqali qulaylik tekshiriladi. Bunda foydalanuvchining fikri va aniqlangan noqulayliklar qayd etiladi. Bunday sinovlar ergonomik baholashga yo‘naltirilgan ilmiy yondashuvlarga mos keladi [1; 2].

Amaliy loyiha sifatida uch xil model ishlab chiqish mumkin:

Ofis uchun ayollar kostyumi: jaket va shim yoki yubkadan iborat, rang va siluet jihatidan o‘zaro uyg‘un model.

Ta’lim yoki xizmat ko‘rsatish sohasi uchun libos: kundalik foydalanishga mos, harakatlanish va parvarish qilish qulayligi hisobga olingan kiyim.

Ijodiy kasb egalari uchun ish kiyimi: kasbiy muhitga mosligi saqlangan holda o‘ziga xos rang, bezak yoki konstruktiv detalga ega model.

Ushbu uch model maqolada taklif etilgan loyiha yo‘nalishlaridir; ular tayyorlangan yoki tajribada sinovdan o‘tgan mahsulotlar sifatida ko‘rsatilmaydi. Agar amaliy ish bajarilsa, modellarni eskizlar, texnik chizmalar, mato namunalari va kiyib ko‘rish natijalari bilan to‘ldirish mumkin.

Xulosa

Umumiy xulosa sifatida aytish mumkinki, ilmiy yondashuvga asoslangan loyihalash usuli ayollar mehnat kiyimlarini foydalanuvchilarning ehtiyojlariga muvofiq, estetik jihatdan yaxlit va kundalik faoliyat davomida foydalanishga qulay shaklda yaratish imkonini beradi. Kelgusida turli kasb sohalarida faoliyat yurituvchi ayollar o‘rtasida so‘rovnomalar tashkil etish, muqobil kiyim konstruksiyalarini o‘zaro qiyoslash hamda kiyib ko‘rish jarayonida olingan natijalarni baholash mazkur yo‘nalishni yanada kengroq tadqiq etishga zamin yaratadi.

.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Martins, S. B. “Ergonomics and Fashion: the OIKOS Methodology for Usability and Comfort Evaluation in Clothing and Fashion.” *WORK: A Journal of Prevention, Assessment & Rehabilitation*, 2012, 41(S1), 6059–6067.https://doi.org/10.3233/WOR-2012-1061-6059

2. Bragança, S., Fontes, L., Arezes, P., Carvalho, M., Edelman, E. R. "The Impact of Work Clothing Design on Workers' Comfort." *Procedia Manufacturing*, 2015, 3, 5889–5896.https://doi.org/10.1016/j.promfg.2015.07.898
3. Chang, Y., Cortina, J. M. "What Should I Wear to Work? An Integrative Review of the Impact of Clothing in the Workplace." *Journal of Applied Psychology*, 2024, 109(5), 755–778.https://doi.org/10.1037/apl0001158
4. International Organization for Standardization (ISO). *ISO 13688:2013 — Protective Clothing: General Requirements*. 2013; Amendment 1, 2021.https://www.iso.org/standard/51449.html
5. Mok, P. Y., Xie, N. "The Impacts of Daily Movements on Uniform Clothing Fit — An Interview Study." *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 2021, 14(1), 113–125.https://doi.org/10.1080/17543266.2021.1872715